

דבורה מורג (נולדה בנחלת-יהודה, 1949), 'שולחן ערוך', מיצב בגלריה 'קלישר', תל-אביב, 2005.
מערכות כלי שולחן, בד יוטה, חוטי מתכת, נורות תאורה. תיעוד של זיכרון ילדות של האמנית,
שכבית הוריה, שהיו ניצולי שואה, לא התקיימו ארוחות חג – הן היו מושבתות מיד בתחילתן בכבי
של ההורים (על פי דנה גילרמן, 'אין הרבה נחת', כלכליסט, 25 באוגוסט 2010)

יוסף קארו בדבר המניע שלו לנקוט את האסטרטגיה שנקט, 'ספרי הדפוס מצויים ביד כל אדם ומי שירצה לעיין לשון התשובה עצמה יוכל לעמוד עליה', מעיד על ההבנה שניתן וחשוב ליצור כללי הפניה ושיטות ציטוט שיאפשרו תקשורת בין לומדים ובחינה הדדית של טקסטים. ר' יוסף קארו ציפה לשיח בין לומדים שיקראו בספרו, ובהתאם לכך הוא ראה לנכון ליצור טקסט שיאפשר שיח כזה.²³ פסקה זו מבהירה כי מודעותו של ר' יוסף קארו למשמעויות של מדיום הדפוס השפיעה על צורת עבודתו בפועל אפילו ברובד של ניסוח הטקסט.

הבנה זו של העצמה הגלומה באפשרות להפיץ טקסט אחיד במהירות הביאה את ר' יוסף קארו לנקוט פעולות מעשיות לשם הדפסת ארבעת חלקי 'בית יוסף' במהירות בבתי דפוס איטלקיים. בשלב מוקדם זה של עולם הדפוס, עדיין לא הייתה מובנת מאליה כתיבה של ספר להדפסה מידית. רוב הספרים שהודפסו בשלב זה היו ספרים שמחברייהם כבר לא היו בחיים, ושכבר נעשה בהם שימוש נרחב, שצמצם את הסיכון הכלכלי שבהפקת הגרסה המודפסת.²⁴

מטרתו הפרקטית של ר' יוסף קארו – להפיץ במהירות טקסט אחיד שיהפוך למחייב בקהילות השונות – מבוססת על מדיום הדפוס, ולא הייתה אפשרית באותו האופן בלעדיו. האימננטיות של הדפוס בתהליך נוכחת בעולמו של ר' יוסף קארו גם בדברים של המגיד שלו שיש בהם התייחסות ישירה לדפוס, ושחוזרים בכמה וריאציות: 'ואזכך לגמור כל חיבורך בלי שום טעות ולהדפיסם ולפשטם בכל גבול ישראל עמי'.²⁵ הדפסת הספר הייתה אם כן חלק מתהליך היצירה ושלב הכרחי בהגשמת יעדיו של החיבור ולא רק דרך להפצתו. עדותו של ר' יוסף קארו בחתימת החלק האחרון של 'בית יוסף' על כך שעריכתו הסופית הושלמה רק בשנת 1554,²⁶ כששני הכרכים הראשונים של החיבור כבר היו מודפסים, מוכיחה עד כמה הייתה ההדפסה משולבת בתהליך הכתיבה.²⁷

23 אייזנשטיין עמדה על קיומו של קשר כזה באמצעות הדפוס. ראו: אייזנשטיין, מהפכת הדפוס, עמ' 631. ג'ונס ביקר אותה על כך. ראו: ג'ונס, תגובה, עמ' 115.

24 גלינסקי, עמ' 35.

25 קארו, מגיד מישרים, דף לד ע"ד. על המגיד ראו בהרחבה: ורבלובסקי, עמ' 102, ושם צוטטה מובאה זו, וכן הובאה עם מובאות דומות אצל תא-שמע, עמ' 89.

26 קארו, בית יוסף, חושן משפט, סימן תכז.

27 יש בנתונים אלו כדי להפריך את התזה שהציע זנה, שר' יוסף קארו שלח לאיטליה את שליחו ר' משה ן' שושן עם החיבור כולו, ושהפיצול בין הדפסת שני הכרכים הראשונים להדפסת השניים האחרונים היה תוצאה של משא ומתן מורכב או של קשיים טכניים. ראו: זנה, שושן. על פי דבריי לא ייתכן שהחיבור במלואו נשלח לאיטליה בטרם הודפס הכרך הראשון,

העובדה שר' יוסף קארו מינה שליחים שיטפלו בהדפסת הכרכים הראשונים²⁸ עוד בטרם השלים את העריכה, מלמדת על החשיבות שייחס להדפסה מהירה של חלקי הספר שכבר הושלמה עריכתם, וכן על מודעותו במהלך הכתיבה והעריכה למאפייני הדפוס.

ממכלול הדברים עולה כי החשיפה לדפוס והבנת כוחו של מדיום חדש זה אימננטיות לכתיבת 'בית יוסף'. המטרות העומדות בתשתית הספר – כינוס כל השיטות ההלכתיות ודיון בהן מצד אחד ויצירת פסיקת הלכה אחידה ומחייבת מצד שני – מקבילות לשתי הצלעות של מהפכת הדפוס. העובדה שהספרות האשכנזית שר' יוסף קארו צייטט באופן ישיר בחטיבה הנדונה כאן הייתה כולה מודפסת, מחדדת את ההשפעה של עולם הדפוס על 'בית יוסף' כפי שהוא לפנינו. ערנות לנתון זה גם מחדדת את הקשר שבין עולם הדפוס לבין יחסו האחיד של ר' יוסף קארו לשיטות הפסיקה השונות. על אף הברלים מהותיים ביניהם על בסיס פערי תרבות שמקורם גאוגרפי, התייחס ר' יוסף קארו לכל החיבורים שבידיו כחלק מקורפוס שבכתב, מבלי לייחס חשיבות למקורם.

נראה כי התייחסותו של ר' יוסף קארו אל העולם היהודי כאל מרחב אחד שיכולה לחול בו הלכה אחידה לא הייתה בעיקרה טקטיקה שמטרתה להכפיף את כל התפוצות לפסיקתו, אלא תפיסת עולם. מדיום הדפוס אפשר לגשר על מרחקים גאוגרפיים ולייצר שיח בין רחוקים על בסיס טקסטים הנפוצים אצל כולם. ר' יוסף קארו, שהיה מודע לכך, השכיל לנצל את הנגישות למגוון טקסטים רחב שסיפקה לו הדפסתם של ספרים מרחבי הפזורה היהודית. שטף הספרים הנדפסים במדיום החדש הוא כנראה גם הרקע לתחושתו שיש לו גישה לכלל הפוסקים הקיימים ולהבניית תודעת הספרייה הכוללת²⁹ שלו.

קליטת מסורות אשכנזיות באמצעות הדפוס דווקא, יכולה להסביר גם את יחסו של ר' יוסף קארו לכתיבה ההלכתית האשכנזית. בהביאו בהקדמתו לחיבור את רשימת הספרים שיכלול בספרו הוא לא הפריד בין ספרים מהמרחב הספרדי לספרים מהמרחב האשכנזי; הספרים כולם מופיעים ברשימה רציפה ללא חלוקה על פי מקורם הגאוגרפי. מיפוי השימוש בשיטות שמקורן במרחבים

שכן עריכת החיבור נשלמה רק ארבע שנים לאחר שהסתיימה הדפסתו של כרך זה. זנה חזר במאמר נוסף על הרעיון שכל ארבעת חלקי 'בית יוסף' הם יחידה אחת, שפיצולה טכני בלבד. ראו: זנה, טיולים, עמ' ריד. אך נראה שטענה זו אינה עומדת במבחן ההתאמה לדבריו של ר' יוסף קארו עצמו.

²⁸ על אף התהיות על חלק מהתזה של זנה, אין לפקפק בעובדת שליחותו של ר' משה ן' שושן בשם ר' יוסף קארו. ראו: זנה,

שושן, עמ' 514.

²⁹ ראו לעיל, הערה 5.

יהודיים שאינם המרחב שבו צמח מלמד שר' יוסף קארו לא נטה לנמק מחלוקות הלכתיות בנימוקים גאוגרפיים.³⁰

כמו כן מגלה המיפוי שביצעתי שקיים פער משמעותי במידת השימוש של ר' יוסף קארו בכתביהם של פוסקים מאזורים גאוגרפיים שונים, ושהפוסקים מהמרחב הספרדי והצפון אפריקאי הם הדומיננטיים בספרו, לפחות בחטיבה שבה עסקתי. ריבוי החומר מהמרחב הספרדי אינו מוגבל לשימוש בכתבי שלושת עמודי ההוראה שעליהם הצהיר בהקדמה ל'בית יוסף'; ר' יוסף קארו השתמש במגוון רחב של פוסקים ספרדים בכל דרגות השימוש – מהשימוש הנרחב בכתבי הרשב"א ועד שימוש נקודתי מצומצם בכתביהם של כמה פוסקים. עוד עולה כי לספרי הלכה שמקורם בצרפת ובפרובנס מקום משמעותי בחטיבה זו של 'בית יוסף', וראוי לתת על כך את הדעת, במיוחד לאור ההנחה השגורה בדבר מיעוט היצירה ההלכתית הצרפתית ביחס לזו האשכנזית.

המקרים שבהם בחר ר' יוסף קארו לנמק הברלי מנהגים בין מסורות שונות בנימוק שמקור המנהגים הללו באזורים שונים, הם מקרים שבהם לא מצא מקור טקסטואלי לאמור בחיבורים האשכנזיים, ושיש בהם חומרה אשכנזית שמעבר לדין. העובדה שמדובר בחומרה ולא במחלוקת על מהותו של הדין הבסיסי אפשרה לר' יוסף קארו להתייחס אל חריגות אלה בהתאם לדין התלמודי – שהזכיר בפירושו בהקדמתו לחיבור – בעניין מקום שנהגו להחמיר בו בדין מסוים. על פי דין תלמודי זה אנשי המקום מחויבים להחזיק בחומרה אף אם הם יודעים שאין זו שורת הדין. אם כן אין כאן התייחסות מובחנת לכתביהם ההלכתיים מהמרחב האשכנזי – כלל תלמודי זה חל באותה המידה על כל קהילה, קטנה ככל שתהיה, בכל מקרה שיש בו חומרה שקיבלה עליה מעבר להלכה. התייחסות זו של ר' יוסף קארו מתאימה לתמונה שהציג אמנון רז'קרוצקין באשר לתפיסתו של ר' יוסף קארו בשלב מאוחר יותר.³¹ רז'קרוצקין טען כי ר' יוסף קארו כתב מתוך מחשבה על קהילה מדומיינת המאוחדת סביב החוק היהודי, ולדבריו קהילה זו, חסרת הגבולות הגאוגרפיים, היא הקהילה שעבורה כתב. לאור הדברים שלעיל נראה שתודעה כזו הדריכה את ר' יוסף קארו כבר בכתבת 'בית יוסף', ושיש לה קשר הדוק למדיום הרפוס.

העובדה שר' יוסף קארו לא התייחס אל הכתיבה ההלכתית האשכנזית כאל ספרות בעלת מתודות פסיקה משלה, שיכולות להתקיים במקביל לעולם

³⁰ אף שהוא עשה זאת במקרים שבהם לא מצא הסבר אחר לפער בין שיטת הפסיקה שמצא בספרים שמקורם באשכנז לבין שיטת הפסיקה המוכרת לו. ראו: קלמן, עמ' 57–59, 70–72.

³¹ רז'קרוצקין נשען על התפיסה של בנדיקט אנדרסון באשר ללאומיות. ראו: רז'קרוצקין, משיחיות, עמ' 315; רז'קרוצקין, מצפת לוונציה, עמ' 97.

הפסיקה שבו צמח, עשויה להיות דווקא אחד הגורמים לקושי להכיל את ההלכה האשכנזית באופן שיהיה מקובל על יהודי אשכנז. השימוש בספרות ההלכתית שמקורה באשכנז נעשה על בסיס תפיסה הרואה במכלול הכתיבה ההלכתית שדה אחד, ותוך החלת עקרונות החשיבה והפסיקה ההלכתיים של המרחב שבו צמח ר' יוסף קארו על החיבורים ההלכתיים כולם. הוא לא הסביר חריגות אשכנזיות מהדין המוכר לו או מהדין שנראה לו תוצאה ישירה של המקורות התלמודיים, כנובעות משיטת פסיקה העומדת בפני עצמה, אלא ראה בחריגות אלה חומרות נקודתיות. זהו גם ההקשר שבו, במקרים מועטים יחסית, הזכיר ר' יוסף קארו את מקורם הגאוגרפי של הדברים שאינם תואמים את ההיגיון ההלכתי המוכר לו. הניסוחים המעטים הנוגעים למוצאו של הפוסק מאפילים על המקרים הרבים פי כמה שבהם הכיל ר' יוסף קארו את שיטת הפוסקים האשכנזים ללא הסתייגויות. נראה שדווקא ההתייחסות לפוסקים כמחייבים בלי קשר למיקומם הגאוגרפי, היא שגרמה לר' יוסף קארו להידרש במקרים אלו לשיקולים גאוגרפיים.

מסתבר שהעימותים הטקסטואליים נבעו באופן פרדוקסלי מן הכבוד הרב שרחש ר' יוסף קארו לשיטות הלכתיות שהיו זרות לו, ושלמד עליהן מתוך הספרים שבידו. המחויבות הבסיסית לעמדות ההלכתיות שבספרים שיש להם סמכות, בלי להתייחס למקום היווצרותם, היא שהובילה להצפת פערי התרבות ההלכתית במקרים המעטים שבהם המסורות ההלכתיות סותרות, ושר' יוסף קארו לא מצא בהם דרך אחרת ליישב את הסתירה. התוצאה המתקבלת היא שימוש רב בכתיבה הלכתית אשכנזית כחלק מעולם ההלכה הגלובלי מחד גיסא, והכפפת ההתייחסות אליה לתמונת העולם ההלכתית הכוללת שאינה אשכנזית מאידך גיסא.

בשלב הראשוני הנוכחי של חקר 'בית יוסף' ודרכי עבודתו של ר' יוסף קארו כל מסקנה היא בהכרח מוגבלת ונתונה לשינויים. עם זאת נראה כי ניתן להצביע בביטחון על קשר מהותי בין עולם הדפוס ותרבותו ליצירת 'בית יוסף'. הדפוס כאמצעי טכני יצר תשתית לאיסוף המקיף של המקורות ההלכתיים בידי ר' יוסף קארו, ואף אפשר לו להפיץ במהירות ספר הלכתי רב ממדים. תרבות הדפוס, הכוללת רעיונות הנוגעים לאיסוף ולמיון של כתבים קיימים וליצירת סטנדרטיזציה, ושנושאת בכנפיה תפיסת גלובליות, משוקעת אף היא ביסודו של 'בית יוסף'. למרות הזמן הקצר יחסית שחלף מהמצאת הדפוס של גוטנברג ועד ראשית פעילותו של ר' יוסף קארו, הוא גילה מודעות מרחיקת לכת לכוחו של הדפוס ולהשפעתו. מודעות זו אפשרה לו לפעול באופן אפקטיווי במסגרת המדיום החדש וליצור ספרים שהם קו פרשת מים בהיסטוריה של ההלכה היהודית.

קיצורים ביבליוגרפיים

- Elizabeth L. Eisenstein, *The Printing Revolution in Early Modern Europe*, Cambridge 1983
- , *The Printing Press as an Agent of Change*, I–II, Cambridge 1979
- , 'An Unacknowledged Revolution Revisited', *American Historical Review* 107, I (2002), pp. 87–105
- , 'The Advent of Printing and the Problem of the Renaissance', *Past & Present* 45 (1969), pp. 19–89
- מירי אליאב־פלדון, מהפכת הדפוס, תל־אביב תש"ס
 רחל אליאור, 'ר' יוסף קארו ור' ישראל בעל שם טוב: מטמורפוזת מיסטית, השראה קבלית והפנמה רוחנית', תרביץ סה (תשנ"ו), עמ' 709–671
- Ann Blair, *Too Much to Know: Managing Scholarly Information before the Modern Age*, New Haven 2010
- אבריאל בר־לב, 'המרחב הקדוש של המולדת המטלטלת: ארכיאולוגיה של הספריות הסמויות מן העין בתרבות היהודית מימי הביניים ועד ימינו', יצחק חן ואיריס שגריר (עורכים), לראות ולגעת: עלייה לרגל ומקומות קדושים ביהדות, בנצרות ובאסלאם: מחקרים לכבוד אורה לימור, רעננה תשע"א, עמ' 297–320
- , 'בין תודעת הספרייה לרפובליקה הספרותית היהודית', משה סלוחובסקי ויוסף קפלן (עורכים), ספריות ואוספי ספרים, ירושלים תשס"ו, עמ' 201–224
- Sabrina Alcorn Baron, Eric N. Lindquist & Eleanor F. Shevlin (eds.), *Agent of Change: Print Culture Studies After Elizabeth L. Eisenstein*, Amherst, MA 2007
- Adrian Johns, *The Nature of the Book Print and Knowledge in the Making*, Chicago 1998
- , 'How to Acknowledge a Revolution', *American Historical Review* 107, I (2002), pp. 106–125
- יהודא גלינסקי, 'זכה זה החכם יותר מכלם שהכל למדו מספריו: על תפוצת ארבעה טורים לר' יעקב בן הרא"ש מזמן כתיבתו ועד לסוף המאה ה־15', סידרא יט (תשס"ד), עמ' 25–45
- אברהם דוד, 'ידיעות חדשות לתולדותיו של ר' יוסף קארו', דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות, חטיבה ג, א, ירושלים תש"ן, עמ' 201–207
- בועז הוס, כזהו הרקיע: פרקים בהתקבלות הזהר ובהבניית ערכו הסמלי, ירושלים תשס"ח
- רבאל יהודה צבי ורבלובסקי, ר' יוסף קארו: בעל הלכה ומקובל, ירושלים תשנ"ו
- ישעיה זנה, 'טיולים במקום שהמציאות והספר – היסטוריה וביבליוגרפיה – נושקים זה את זה', ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, ניו־יורק תש"י, עמ' רט–רלב
- אייזנשטיין, הדפוס באירופה
 אייזנשטיין, מהפכת הדפוס
 אייזנשטיין, רטרוספקטיבה
 אייזנשטיין, רנסנס
 אליאב־פלדון אליאור
 בלייר
 בר־לב, המרחב
 בר־לב, תודעת הספרייה
 בראון, לינדקוויסט ושולין
 ג'ונס, טבע
 ג'ונס, תגובה
 גלינסקי
 דוד
 הוס
 ורבלובסקי
 זנה, טיולים

זנה, שושן	—, 'ר' משה נ' שושן ומדפיסי סביוטה', קרית ספר ח (תרצ"א), עמ' 519-513
לביא	יהודה לביא, 'אוצר הספרים של מרן הבית יוסף', המעין לד, ב (תשנ"ד), עמ' 42-21
קארו, בית יוסף	יוסף בן אפרים קארו, 'בית יוסף', יעקב בן אשר, טור אורח חיים, ונציה ש"י; יוסף בן אפרים קארו, 'בית יוסף', יעקב בן אשר, טור יורה דעה, ונציה שי"א
קארו, מגיד מישרים	—, מגיד מישרים, וילנה תרל"ה
קארו, שולחן ערוך	—, שולחן ערוך, ונציה שכ"ה
קלמן	תרצה יהודית קלמן, 'השימוש בפוסקים אשכנזים בספר בית יוסף: הלכות נידה וטבילה כמקרה מבחן', עבודת מוסמך, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, תשע"ב
רז"ק רוקוצקין, מצפת לוונציה	Amnon Raz-Karkozkin, 'From Safed to Venice: The Shulhan Arukh and the Censor', Chanita Goodblatt & Howard Krisel (eds.), <i>Tradition, Hetrodoxy and Religious Culture: Judaism and Christianity in the Early Modern Period</i> , Beer Sheva 2006, pp. 115-91
רז"ק רוקוצקין, משיחיות	אמנון רז"ק רוקוצקין, 'חקיקה משיחיות וצנזורה: הדפסת השולחן ערוך כראשית המודרניות', אלישבע באומגרטן, רוני ויינשטיין ואמנון רז"ק רוקוצקין (עורכים), טוב עלם: זיכרון, קהילה ומגדר בחברות יהודיות בימי הביניים ובראשית העת החדשה: מאמרים לכבודו של ראובן בונפיל, ירושלים תשע"א, עמ' 335-306
רז"ק רוקוצקין, צנזורה	—, הצנזור העורך והטקסט: הצנזורה הקתולית והדפוס העברי במאה השש עשרה, ירושלים תשס"ה
שוחטמן	אליאב שוחטמן, מקורות הטור והבית יוסף, חושן משפט, א-ב, ירושלים תשמ"ו
תא-שמע	ישראל משה תא-שמע, 'ר' יוסף קארו בין אשכנז לספרד: לחקר התפשטות ספר הזוהר', הנ"ל, הנגלה שבנסתר: לחקר שקיעי ההלכה בספר הזוהר, בני-ברק 2001, עמ' 104-88 (נדפס לראשונה: תרביץ נט [תש"ן], עמ' 170-153).